

DEVELOPMENT STAGES AND PROSPECTS OF INCLUSIVE EDUCATION IN UZBEKISTAN

Rakhimbekova Elmira Sardorbekovna

Namangan State Pedagogical Institute Master's student (2nd year), Major in Special
Pedagogy (Speech Therapy)

Abstract. This article analyzes the stages of development of inclusive education in Uzbekistan, its current state, and future prospects. It examines the reforms implemented in the process of introducing inclusive education, as well as the regulatory and legal framework and priority directions of state policy in this area. The possibilities of improving the national education system based on foreign experience are also discussed. The article identifies existing problems and provides scientifically grounded solutions. Particular attention is paid to the prospects of inclusive education, including teacher training, adaptation of the educational environment, and the social integration of children with special needs.

Keywords. inclusive education, children with special needs, education system, stages of development, educational reforms, social integration, pedagogical approach, foreign experience, education policy, inclusive environment

Annostatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda inklyuziv ta'limning shakllanish jarayoni, uning rivojlanish bosqichlari, normativ-huquqiy asoslari hamda zamonaviy holati keng tahlil etilgan. Inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha amalga oshirilayotgan davlat siyosati, ta'lim tizimidagi islohotlar va ularning amaliy natijalari yoritilgan. Shuningdek, rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida milliy ta'lim tizimini takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqilgan. Maqolada mavjud muammolar chuqur tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar berilgan. Inklyuziv ta'limning istiqbollari, ayniqsa, pedagog kadrlar tayyorlash, innovatsion

texnologiyalarni joriy etish va ta'lim muhitini moslashtirish nuqtayi nazaridan asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar. inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, ta'lim islohotlari, ijtimoiy integratsiya, pedagogik kompetensiya, inkluziv muhit, xorijiy tajriba, individual ta'lim dasturi, defektologiya, logopediya

Hozirgi globallashtirish va axborotlashuv davrida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalasi bugungi kunda nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalar, ularning sogʻligʻi, jismoniy yoki psixik rivojlanish darajasidan qatʻi nazar, teng huquqli ravishda sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega boʻlishini taʼminlaydigan tizimdir. Ushbu yondashuv jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va bagʻrikenglikni shakllantirishga xizmat qiladi. Oʻzbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida eʼtirof etilib, bu borada qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda va amaliy ishlar olib borilmoqda.

Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi xalqaro miqyosda inson huquqlari va ijtimoiy tenglik tamoyillariga asoslanadi. Ushbu ta'lim turi har bir bolaning oʻziga xos ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadi.

Inklyuziv ta'limning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- 1.teng imkoniyatlar yaratish
- 2.diskriminatsiyani oldini olish
- 3.individual yondashuvni taʼminlash
- 4.moslashuvchan ta'lim muhitini yaratish

Inklyuziv ta'limning ahamiyati shundaki, u nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar rivojiga, balki sogʻlom bolalarning ijtimoiy ongini shakllantirishga ham ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Oʻzbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanish bosqichlari

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimi birdaniga shakllanmagan, balki uzoq tarixiy, ijtimoiy va pedagogik jarayonlar natijasida bosqichma-bosqich rivojlangan. Har bir bosqich jamiyatning rivojlanish darajasi, davlat siyosati va ta'lim tizimidagi o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq.

1-bosqich: Segregatsiya (ajratilgan ta'lim tizimi)

Bu bosqich sobiq ittifoq davridan boshlab mustaqillikning dastlabki yillarigacha davom etgan. Ushbu davrda maxsus ehtiyojli bolalar umumiy ta'lim tizimidan ajratilgan holda ta'lim olganlar. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun alohida ixtisoslashtirilgan maktablar, internatlar va reabilitatsiya markazlari tashkil etilgan bo'lib, ular odatiy maktablardan mutlaqo alohida faoliyat yuritgan. Bu tizimning asosiy sababi shundan iborat ediki, o'sha davrda nogironlik va rivojlanishdagi nuqsonlar ko'proq tibbiy muammo sifatida qaralgan. Ya'ni bola jamiyatga emas, balki alohida tizimga moslashtirilgan.

Asosiy xususiyatlari: 1.ta'limning to'liq ajratilganligi, 2.bolalarning jamiyatdan ijtimoiy izolyatsiyasi, 3.tengdoshlari bilan muloqotning cheklanganligi, 4.pedagogik yondashuvning tibbiy modelga asoslanganligi.

Salbiy jihatlari: 1.bolalarning ijtimoiy moslashuvi sust bo'lgan, 2.jamiyatda nogironlikka nisbatan stereotiplar kuchaygan, 3.bolalar o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon qila olmagan, shu sababli, bu tizim keyinchalik eskirgan va samarasiz deb baholana boshladi.

2-bosqich: Integratsiya (moslashtirish bosqichi)

Mustaqillikdan keyin, ayniqsa 1990-yillar oxiri va 2000-yillar boshida ta'lim tizimida yangicha yondashuvlar paydo bo'la boshladi. Shu davrda maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta'lim muassasalariga qisman jalb qilish jarayoni boshlandi. Bu bosqichda asosiy maqsad bolalarni jamiyatga yaqinlashtirish bo'ldi. Biroq bu hali to'liq inklyuziya emas edi, balki integratsiya edi. Bu davrda tizim o'zgarmadi — aksincha, bola tizimga moslashishga majbur bo'ldi. Ayrim maktablarda maxsus sinflar ochildi. Nogironligi

bo'lgan bolalarni qisman umumiy sinflarga qo'shildi va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik boshlandi. Ammo bir nechta muammolarga duch kelindi. Ya'ni maktablar moslashtirilmaganligi, o'qituvchilar tayyor emasligi, metodik qo'llanmalar yetishmasligi. Natijada, bu bosqich inklyuziv ta'limga o'tish uchun tayyorgarlik vazifasini bajardi.

3-bosqich: Inklyuziv ta'limni joriy etish (tizimni o'zgartirish davri)

2010-yillardan boshlab inklyuziv ta'lim davlat darajasida muhim yo'nalish sifatida tan olindi. Bu bosqichda eng katta o'zgarish — tizimning o'zi bolaga moslasha boshladi. Ya'ni, endi maqsad bolani o'zgartirish emas, balki ta'lim muhitini har bir bola uchun moslashtirish bo'ldi. Bu davrda inklyuziv ta'lim bo'yicha davlat siyosati shakllandi, qonun va qarorlar qabul qilindi, inklyuziv maktablar tashkil etila boshlandi, pedagoglarni qayta tayyorlash boshlandi hamda individual yondashuv kuchaydi, har bir bolaning ehtiyoji inobatga olinib boshlandi, differensial ta'lim usullari qo'llanila boshlandi. Natijada esa maxsus ehtiyojli bolalar umumiy muhitga kirib keldi, ijtimoiy moslashuv yaxshilandi. Jamiyatda tushuncha asta-sekin shakllandi.

4-bosqich: Tizimli rivojlanish va keng joriy etish

So'nggi yillarda inklyuziv ta'lim amaliyotga keng joriy etilmoqda. Bu bosqich inklyuziv ta'limning real hayotda ishlay boshlagan davri hisoblanadi. Bu bosqichning asosiy yo'nalishlari: Ta'lim muhitini moslashtirish, maktablarda panduslar, maxsus sinfxonalar, moslashtirilgan o'quv vositalari joriy etilmoqda. Logoped, defektolog va psixologlar faoliyati kengaymoqda. Har bir bola uchun alohida ta'lim rejasi ishlab chiqilmoqda. Ota-onalar va jamiyatning inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabati yaxshilanmoqda. Ammo bugungi kunda ham qator muammolarga duch kelinmoqda. Barcha maktablar to'liq moslashmagan, kadrlar yetishmovchiligi saqlanib qolgan. Ammo bu bosqich inklyuziv ta'limni real tizimga aylantirishda juda muhim hisoblanadi.

5-bosqich: Innovatsion va raqamli inklyuziv ta'lim

Hozirgi zamon bosqichi inklyuziv ta'limni yangi darajaga olib chiqmoqda. Bu bosqich texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. Asosiy yo'nalishlar: Raqamli texnologiyalar, onlayn ta'lim platformalari, mobil ilovalar, interaktiv dasturlar. Assistiv texnologiyalar: eshitish apparatlari, nutqni rivojlantiruvchi dasturlar, maxsus kompyuter vositalari. Masofaviy ta'lim: Uyda ta'lim olayotgan bolalar uchun katta imkoniyat yaratmoqda. Individual rivojlanish: Har bir bolaning ehtiyojiga moslashgan ta'lim tizimi shakllanmoqda, ta'lim hamma uchun ochiq bo'lmoqda, imkoniyati cheklangan bolalar ham teng qatnashmoqda, ta'lim sifati oshmoqda.

Xorijiy tajriba va uni qo'llash imkoniyatlari

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish bo'yicha rivojlangan mamlakatlar tajribasi muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli joriy etish faqatgina ta'lim tizimini emas, balki butun jamiyatni o'zgartirishni talab etadi. Rivojlangan mamlakatlarda inklyuziv ta'lim samarali yo'lga qo'yilgan. Masalan, Finlandiya, Kanada va AQSHda har bir bola uchun individual ta'lim dasturlari ishlab chiqiladi va maxsus mutaxassislar jamoasi faoliyat yuritadi. Ushbu tajribalarni O'zbekiston sharoitida qo'llash uchun quyidagilar muhim:

- 1.pedagoglarni qayta tayyorlash
- 2.zamonaviy texnologiyalarni joriy etish
- 3.ta'lim tizimini moslashtirish
- 4.Inklyuziv ta'limning istiqbollari

Kelgusida quyidagi yo'nalishlar ustuvor bo'lishi zarur:

1. Kadrlar salohiyatini oshirish: pedagoglarning inklyuziv ta'lim bo'yicha bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish.
2. Raqamli texnologiyalarni joriy etish: Onlayn ta'lim va assistiv texnologiyalar orqali ta'lim sifatini oshirish.
3. Ta'lim muhitini moslashtirish: Maktablarni barcha bolalar uchun qulay infratuzilma bilan ta'minlash.

4. Ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish: Ota-onalar, pedagoglar va davlat tashkilotlari o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash.

5. Ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish: Inklyuziv ta'lim bo'yicha ilmiy izlanishlarni rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimi so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanib, ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Mazkur yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta'minlash, har bir bolaning ta'lim olish huquqini kafolatlash va inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim tizimi ajratilgan ta'lim modelidan zamonaviy inklyuziv modelga o'tish bosqichlarini bosib o'tgan. Bu jarayon ta'lim tizimining insonparvarlashuvi va demokratlashuvini yaqqol namoyon etadi. Shunday qilib, inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim tizimini takomillashtirish vositasi, balki jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirishning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid qarorlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi materiallari.
3. Inkluziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (2020–2025).
4. Nurmuhamedova L. Inklyuziv ta'lim asoslari. – Toshkent, 2019.
5. Raximov A. Maxsus pedagogika. – Toshkent, 2018.
6. UNESCO. Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. – Paris, 2005.
7. UNICEF. Inclusive Education for Children with Disabilities. – New York, 2017.
8. World Bank. Inclusive Education Approach. – Washington, 2019.
9. Salamanca Statement. UNESCO, 1994.
10. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion. – UK, 2011.
11. Florian L. Inclusive pedagogy: A transformative approach.